

Лісіцький А. В. – здобувач кафедри криміналістики та судової медицини Національної академії внутрішніх справ, м. Київ
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9908-6267>

Використання спеціальних знань для побудови криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень, учинених шляхом підпалу

Використання спеціальних знань під час формування криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень, учинених шляхом підпалу, сприяє пізнанню події кримінального правопорушення та дій правопорушника. Крім того, спеціальні знання мають різні форми й особливості реалізації залежно від слідчих ситуацій на різних етапах розслідування. **Метою** статті є формування засад використання спеціальних знань під час побудови криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень, учинених шляхом підпалу. **Методологія.** Для досягнення поставленої мети використано загальнонаукові методи, зокрема методи формальної логіки; спеціально-правові методи, передусім порівняльно-правовий – під час аналізу норм права, наукових категорій; системно-структурний – для формулювання основ криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень; метод системного аналізу – у контексті визначення напрямів удосконалення використання спеціальних знань; статистичний і соціологічний – у межах емпіричної складової дослідження. **Наукова новизна.** З'ясовано, що залучення спеціальних знань у процесуальних і непроцесуальних формах із різних галузей знань сприятиме виконанню завдань під час побудови криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень, учинених шляхом підпалу. Зокрема, ідеться про використання як спеціальних пожежно-технічних, вибухотехнічних знань, знань з криміналістичного дослідження зброї та слідів її використання (з метою встановлення такого елементу криміналістичної характеристики, як спосіб учинення кримінального правопорушення); пожежно-технічних, електротехнічних, будівельно-технічних знань (під час з'ясування обстановки учинення кримінального правопорушення); товарознавчих, економічних, екологічних знань (щодо такого елементу криміналістичної характеристики, як предмет посягання); трасологічних знань, знань з криміналістичного дослідження матеріалів, речовин і виробів (для висвітлення слідової картини події); судово-медичних, психологічних і психіатричних знань (з метою встановлення, вивчення особи правопорушника й особи потерпілого). Спеціальні знання застосовують комплексно та системно, не обмежуючись наведеним вище переліком, у різних формах і з метою досягнення завдань кримінального провадження. **Висновки.** Під час формування криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень, учинених шляхом підпалу, використання спеціальних знань є обов'язковим, адже сприяє пізнанню події кримінального правопорушення та є підґрунтям наступного ефективного досудового розслідування та судового розгляду.

Ключові слова: розслідування; пожежа; спеціаліст; кримінальне провадження; сліди.

Вступ

Кримінальні правопорушення, учинені шляхом підпалу, означені підвищеною суспільною небезпекою, викликають серйозне занепокоєння громадськості й підвищену увагу правоохоронних органів.

На сьогодні, в умовах відсічі збройній агресії РФ, запровадження з 24 лютого 2022 року в Україні воєнного стану [1], розслідування кримінальних правопорушень, учинених шляхом підпалу, набуло особливої актуальності. За даними Офісу Генерального прокурора, на початок листопада 2022 року зареєстровано 44 389 злочинів агресії та воєнних злочинів за період повномасштабного вторгнення Росії на територію України [2]. Значна частина злочинів, учинених за умов воєнного стану, пов'язана із застосуванням такого способу злочинної діяльності, як підпал.

Зокрема, починаючи з 24 лютого, в Україні було охоплено пожежами понад 40 тисяч гектарів територій лісового фонду. Половина цієї площі припадає на Чорнобильський біосферний заповідник [3]. Російські військові спровокували масштабні пожежі на зернових полях у Запорізькій,

Дніпропетровській, Херсонській областях України, знищивши врожай [4].

Значні збитки шляхом застосування підпалу завдаються житлу та іншому майну громадян України. Станом на липень 2022 року через війну втратили житло 800 тисяч українців. Унаслідок російської агресії в Україні зруйновано або пошкоджено 116 тисяч житлових будинків [5]. Ці трагічні приклади із сучасного життя України можна продовжувати. Однак щодо кожного кримінального правопорушення, учиненого шляхом підпалу, і щодо кожного воєнного злочину (що особливо важливо для України та демократичної світової спільноти) – повинні бути досягнуті завдання кримінального судочинства, покарано винних і відшкодовано збитки.

Важливе значення за цих умов має виважений підхід щодо використовуваних спеціальних знань за різними галузями знань і формами реалізації, а також належне криміналістичне забезпечення діяльності з досудового розслідування кримінальних правопорушень, учинених шляхом підпалу.

Використання спеціальних знань під час формування криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень, учинених шляхом підпалу, сприяє пізнанню події кримінального правопорушення та дій правопорушника, має різні форми й особливості реалізації залежно від слідчих ситуацій на різних етапах розслідування. Окреслене коло питань потребує детального вивчення, що і є метою нашої наукової статті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання розслідування кримінальних правопорушень, учинених шляхом підпалу, розглядали у своїх дисертаційних дослідженнях М. Ю. Бузинарський «Методика розслідування умисного знищення або пошкодження майна шляхом підпалу» (2011) [6], Г. М. Степанова «Особливості предмету доказування у справах про підпали з метою приховування злочинів» (2004) [7], В. М. Кіцелюк «Розслідування порушень встановлених законодавством вимог пожежної безпеки» (2017) [8]. Однак криміналістична характеристика кримінальних правопорушень, учинених шляхом підпалу, а також використання спеціальних знань для її побудови не слугувала предметом окремого наукового дослідження. Нині нагальною є потреба в комплексному висвітленні цієї тематики.

Мета і завдання дослідження

Мета і завдання наукової статті полягають у наданні криміналістичної характеристики кримінальним правопорушенням, учиненим шляхом підпалу, розкритті особливостей використання спеціальних знань для її побудови.

Виклад основного матеріалу

Пожежі є найбільш руйнівними стихійними лихами, що завдають не лише матеріальних збитків, а й призводять до людських жертв. Вони можуть виникати за різних причин, однією з яких є навмисний підпал. Для того, щоб визначити точну причину виникнення загоряння, а також знайти винних у його вчиненні, необхідно провести розслідування кримінального правопорушення.

Види кримінальних правопорушень, що вчиняються шляхом підпалу, визначені в диспозиції відповідної статті Кримінального кодексу України (далі – КК України). Це ст. 113 КК України «Диверсія», ст. 258 КК України «Терористичний акт», ст. 411 КК України «Умисне знищення або пошкодження військового майна» та ін. [9]. Аналіз статистичної звітності, оприлюднений на офіційному сайті Офісу Генерального прокурора, засвідчує невтішну ситуацію.

Наведемо дані про кримінальні правопорушення, що були вчинені шляхом підпалу за 2021 рік / 11 місяців 2022 року, розслідування яких належить до підслідності Національної поліції України:

1) умисне знищення або пошкодження майна, учинене шляхом підпалу (ч. 2 ст. 194 КК України) – зареєстровано 733/377 кримінальних правопорушень. Вручено 192/108 повідомлень про підозру, до суду з обвинувальним актом направлено 141/71 кримінальних проваджень;

2) умисне знищення або пошкодження територій, взятих під охорону держави, та об'єктів природно-заповідного фонду (ч. 2 ст. 252 КК України) – зареєстровано 36/2 кримінальних правопорушень. Вручено 3/0 повідомлень про підозру, до суду з обвинувальним актом направлено 3/0 кримінальних проваджень;

3) порушення встановлених законодавством вимог пожежної безпеки (ст. 270 КК України) – зареєстровано 367/407 кримінальних правопорушень. Вручено 8/1 повідомлень про підозру, до суду з обвинувальним актом направлено 3/0 кримінальних проваджень;

4) масові заворушення (ст. 294 КК України) – зареєстровано 5/4 кримінальних правопорушень. Вручено 0/2 повідомлень про підозру, до суду з обвинувальним актом направлено 0/0 кримінальних проваджень [10] та ін.

Цей перелік можна продовжувати, але аналіз статистичних даних свідчить про загрозливе поширення кримінальних правопорушень, учинених шляхом підпалу.

Наведені статистичні показники засвідчують недостатню ефективність засобів і методів, які використовують правоохоронні органи під час розслідування кримінальних правопорушень, учинених шляхом підпалу. Водночас за результатами анкетування працівників правоохоронних органів більшість респондентів (слідчих та інспекторів-криміналістів Національної поліції України) зауважили про проблеми розслідування кримінальних правопорушень, учинених шляхом підпалу, які полягають у відсутності актуальної інформації щодо розслідування кримінальних правопорушень, учинених шляхом підпалу, за умов воєнного стану (77,7 % слідчих, 62,2 % інспекторів-криміналістів); складнощах організації розслідування цієї групи кримінальних правопорушень – відсутність належної взаємодії між слідчими й оперативними працівниками, недоліки взаємодії слідчих і спеціалістів, значне навантаження тощо (60,2 % слідчих, 62,2 % інспекторів-криміналістів); складнощах з пошуку й опрацювання наукової, навчально-методичної літератури (55,7 % слідчих, 42,2 % інспекторів-криміналістів); прогалинах і колізіях законодавства, підзаконних нормативно-правових актів, що спричиняють складнощі правозастосування (50,5 % слідчих, 40,0 % інспекторів-криміналістів). Виокремлено необхідність підвищення ефективності залучення спеціальних знань у різних формах, з метою розслідування кримінальних правопорушень, учинених шляхом підпалу, у різних формах (78,6 % слідчих, 64,4 %

інспекторів-криміналістів). Отже, ефективність розслідування кримінальних правопорушень, учинених шляхом підпалу, безпосередньо залежить від умілого використання суб'єктами розслідування спеціальних знань.

Попри значну кількість протиправних діянь, посягання на різні групи суспільних відносин, зазначені кримінальні правопорушення можуть бути об'єднані за такою ознакою, як спосіб учинення, що реалізується шляхом підпалу. Ця ознака визначає зміст криміналістичної характеристики, впливає на методику розслідування та особливості використання спеціальних знань, без використання котрих неможливо досягти завдань кримінального провадження. З таким елементом криміналістичної характеристики, як спосіб учинення, пов'язані інші елементи: предмет посягання, обстановка вчинення та слідова картина, особа правопорушника й особа потерпілого. Розкриємо зміст криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень, учинених шляхом підпалу.

Щодо визначення криміналістичної характеристики як наукової категорії та її структурних елементів триває наукова дискусія. Так, Ю. М. Чорноус акцентує на вагомому значенні криміналістичної характеристики для методики розслідування, оскільки вона є інформаційною моделлю злочину, відображає його криміналістично значущі ознаки, має важливе значення для наукових досліджень і практичної діяльності [11, с. 405]. Елементами криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень є: 1) предмет посягання; 2) спосіб учинення; 3) обстановка вчинення; 4) слідова картина; 5) характеристика особи злочинця й особи потерпілого в контексті їх взаємозв'язку [12, с. 35].

Розглянемо послідовно елементи криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень, учинених шляхом підпалу.

Предметом посягання є власне людина, її життя та здоров'я, а також будь-які речі матеріального світу (житло, транспортні засоби, техніка, продукція, тварини, зелені насадження тощо).

Обстановка вчинення кримінального правопорушення. Передусім йдеться про місце й час. Можна виокремити кримінальні правопорушення, учинені шляхом підпалу: у житлових приміщеннях (25,5 % вивчених кримінальних проваджень); на виробництві (13,3 %); на складах і в торговельних приміщеннях (25,5 %); на масово-культурних заходах (3,3 %); на об'єктах транспорту (14,4 %); на об'єктах сільського господарства (7,8 %); у лісових насадженнях (8,9 %). За місцем учинення кримінальні правопорушення можна класифікувати як такі, що вчинені на території України, де ведуться бойові дії, та території, де безпосередньо бойові дії не проводяться. За часом виникнення

події кримінального правопорушення, то йдеться про нічний час (з 22:00 до 06:00 – 66,7 % вивчених кримінальних правопорушень) та денний час (33,3 %).

Спосіб учинення кримінального правопорушення. Підпал – один з найбільш поширених способів учинення пожеж. Типовими способами підпалу є: використання легкозаймистих предметів (бензин, газ, спирт) (32,2 % кримінальних проваджень); використання спеціально підготовлених пристосувань як дистанційної, так і контактної дії (23,3 %); застосування спеціальних пристроїв для запалення від сонячної енергії (2,2 %); створення умов для самозаймання предметів (неправильне складування вугілля тощо) (4,4 %); використання вибухонебезпечних предметів або речовин (22,2 %); інший варіант (11,1 %).

Пожежа може виникнути внаслідок порушення встановлених законодавством вимог пожежної безпеки, наприклад: порушення правил монтажу й експлуатації електромережі та/чи електроприладів; порушення технології виготовлення, зберігання, транспортування та використання легкозаймистих, вибухонебезпечних речовин і матеріалів; порушення правил виконання вибухо- та пожежо-небезпечних робіт; необережне поводження з вогнем; використання на виробництві обладнання без надійного протипожежного захисту. Крім того, пожежа може виникнути внаслідок обстрілів як результат ведення бойових дій за збройної агресії РФ.

Здебільшого особи, які вчиняють підпал, здійснюють комплекс заходів щодо приховування слідів кримінального правопорушення. Основними з них є: знищення слідів кримінального правопорушення, знарядь і засобів підпалу; інсценування обстановки, що вказує на випадкове виникнення пожежі.

Слідова картина як елемент криміналістичної характеристики є інформативною, представлена матеріальними, ідеальними й електронними слідами.

Матеріальними слідами є будь-які зміни матеріального середовища (трасологічні сліди-відображення, сліди-предмети, сліди-речовини тощо). Однак у цій групі кримінальних правопорушень наявний такий особливий вид матеріальних слідів, як сліди горіння – це безпосередні зміни, що виникають унаслідок хімічного впливу вогню, процес якого полягає в нагріванні, окопчуванні, обпаленні, обвуглюванні, спопелінні.

Ідеальні сліди, які в криміналістичній літературі називають інтелектуальними, пам'ятними, психічними слідами, знаходять своє відображення в письмових поясненнях, відібраних в осіб – носіїв уявного образу в їх свідомості, а також у протоколах допиту цих осіб. Ідеальні сліди формуються в пам'яті осіб, які були очевидцями безпосереднього вчинення кримінального право-

порушення, та в осіб, які можуть схарактеризувати особу злочинця, його діяльність тощо [13, с. 345–346].

До цифрових (на думку В. В. Коваленка) чи електронних слідів (згідно з використовуваною нами термінологією) належать застосунки та програми, які використовували злочинці, електронні документи; збережені на носіях електронної інформації фото- та відеозображення жертв тощо [14, с. 184].

Особа правопорушника. Найчастіше це особи, раніше засуджені за підпал та інші кримінальні правопорушення; особи без певного місця проживання та роботи; виконавці підпалів на замовлення. За необережного поводження з вогнем суб'єктами кримінального правопорушення можуть бути як працівники підприємств, установ, організацій (головним чином ті, які мають справу з різними джерелами підвищеної небезпеки), так і громадяни, які недбало поводяться з вогнем (люди, які зловживали алкоголем, діти, хворі люди).

Особа потерпілого. Потерпілим, згідно зі ст. 55 Кримінального процесуального кодексу України, у кримінальному провадженні може бути фізична особа, якій кримінальним правопорушенням завдано моральної, фізичної або майнової шкоди; юридична особа, якій кримінальним правопорушенням завдано майнової шкоди; адміністратор за випуском облігацій, який, відповідно до положень Закону України «Про ринки капіталу та організовані товарні ринки», діє в інтересах власників облігацій, яким кримінальним правопорушенням завдано майнової шкоди [15]. У контексті криміналістики важливим є встановлення взаємозв'язку між особою потерпілого й особою правопорушника, а також дослідження проблеми віктимності.

Варто одразу зауважити й розмежувати:

1) криміналістичну характеристику кримінальних правопорушень, учинених шляхом підпалу;

2) криміналістичну характеристику кримінальних правопорушень, учинених шляхом підпалу, як воєнних злочинів, що є результатом збройної агресії РФ.

Розглянувши вище загальну криміналістичну характеристику кримінальних правопорушень, учинених шляхом підпалу, визначимо основні особливості кримінальних правопорушень, учинених шляхом підпалу, як воєнних злочинів, що є результатом збройної агресії РФ. Відмінності є суттєвими та полягають в обставині вчинення воєнних злочинів, що є результатом збройної агресії РФ, адже вона обумовлена веденням бойових дій і реалізується за умов особливого правового режиму в Україні – воєнного стану.

В умовах протистояння повномасштабній збройній агресії Російської Федерації та низки пов'язаних із цим нових викликів, які постали перед правоохоронною системою, нагальною є потреба у

формуванні криміналістичної методики розслідування воєнних злочинів, зокрема тих, які вчинені шляхом підпалу.

Досить часто саме підпал як особливо суспільно небезпечний спосіб використовують для реалізації злочинних діянь під час війни. Такі факти мають систематичний характер. Наприклад, російські війська регулярно піддають масованому обстрілу місто Херсон, вибухи лунають цілодобово. Окупанти знищили інфраструктурні об'єкти, цілять по житлових кварталах мікрорайонів. Снарядами пошкоджено квартири в багатоповерхівках, приватні будинки, автомобілі, магазини та склади. Унаслідок ворожої атаки серед мирних жителів є жертви. На місцях подій не припиняють працювати співробітники ДСНС та слідчо-оперативні групи поліції, які проводять необхідні слідчі дії. Лише за добу поліція відкрила 30 кримінальних проваджень за фактами воєнних злочинів російських окупантів на Херсонщині [16].

Особливості побудови криміналістичної характеристики та розслідування воєнних злочинів, учинених шляхом підпалу, будуть безпосереднім предметом дослідження в наступних публікаціях.

Однак спільним для обох зазначених вище груп кримінальних правопорушень є те, що для побудови їх криміналістичної характеристики слід використовувати спеціальні знання.

На думку В. Г. Гончаренка, спеціальні знання – це знання про науку, техніку, мистецтво чи ремесло, що застосовують для одержання доказової інформації [17]. Як слушно зауважили В. К. Лисиченко та В. В. Циркаль, спеціальними знаннями є не загальновідомі в судочинстві наукові, технічні та практичні знання, отримані внаслідок професійного навчання або роботи за певною спеціальністю особою, залученою як спеціаліст з метою сприяння слідчому чи прокурору в з'ясуванні обставин справи або дачі висновку з питань, для вирішення яких потрібно їх використання [18, с. 22]. На підставі результатів вивчення думок різних науковців з досліджуваного питання поняття «спеціальні знання» можна схарактеризувати як знання та навички їх застосування, з-поміж яких окремі правові, у вузькій (спеціальній) галузі науки, техніки, мистецтва, ремесла, отримані в процесі фахової підготовки та професійної діяльності, якими володіють особи-спеціалісти та відповідно до норм кримінального процесуального законодавства використовують для успішного виконання завдань кримінального провадження [19].

Отже, КПК України регламентує використання спеціальних знань у формах: 1) залучення спеціаліста до проведення слідчих (розшукових) дій (ст. 224, 226, 227, 228, 236, 237, 240, 245); 2) залучення спеціаліста до проведення негласних слідчих (розшукових) дій (ст. 262, 266); 3) залучення експерта й проведення експертизи

(ст. 242, 243); 4) надання консультацій спеціалістом (ст. 71), зокрема надання письмових пояснень спеціалістом, який брав участь у проведенні відповідної процесуальної дії (згідно з п. 2 ч. 2 ст. 105 КПК України) [15]. Важлива й непроцесуальна форма використання спеціальних знань, переважно у формі усних консультацій, а також ідеться про використання складеного посадовою особою територіального органу ДСНС акта про пожежу.

Розглянемо, наприклад, особливості використання спеціальних знань для побудови криміналістичної характеристики й ефективного алгоритму розслідування кримінальних правопорушень, учинених шляхом підпалу. Так, застосування спеціальних знань під час проведення слідчих (розшукових) дій сприяє пізнанню події кримінального правопорушення.

Під час огляду місця події з метою встановлення характеристики пожежі, визначення ознак, які свідчать про підпал, слідчий залучає спеціалістів, які вивчають характерні ознаки. До основних характеристик, які дають змогу встановити факт підпалу, а не випадковий збіг обставин або стихійне лихо, належать такі: ідентифікація понад одного осередку загоряння або задимлення; наявність деталей і конструкційних елементів пристроїв і механізмів для підпалу; наявність частинок легкозаймистих і горючих рідин та речовин, запальних елементів або слідів їх дії в осередку спалаху; характерні особливості й динаміка початкової стадії розвитку пожежі; дуже мала ймовірність або неможливість утворення вогнища загоряння без додаткового джерела енергії; характерне місце розташування вогнища загоряння тощо [20].

Для участі в огляді місця пожежі обов'язково залучають спеціалістів з гасіння, ліквідації та дослідження пожежі, за потреби можуть залучати відповідних спеціалістів газового господарства, енергонагляду та технічного нагляду, з ремонту побутової техніки, з контролю за устаткуванням, ремонтом й експлуатацією систем пічного опалення тощо. Керівництво територіальних органів поліції та Державної служби з надзвичайних ситуацій (ДСНС) узгоджує з керівниками відповідних підприємств, установ й організацій, де працюють такі спеціалісти, порядок їх виклику та прибуття на місце пожежі [21].

Специфічним учасником огляду місця події під час розслідування пожеж є працівник ДСНС. Він набуває статусу спеціаліста, що фіксується в протоколі слідчої (розшукової) дії. Під час проведення огляду місця події його завдання полягають у допомозі слідчому щодо планування проведення слідчої (розшукової) дії, висуненні версій і їх перевірки, передусім, що стосуються причин виникнення пожежі. Спеціаліст із дослідження пожеж встановлює осередок пожежі,

механізм її розвитку, виявляє, попередньо досліджує, фіксує, вилучає зразки, технічну й іншу документацію та предмети, що стосуються події кримінального правопорушення та в майбутньому будуть визнані речовими доказами.

Також він надає допомогу в складанні протоколу й додатків до нього, адже володіє необхідною термінологією, надає слідчому допомогу у фіксації в протоколі огляду місця події інформації щодо виявлених зразків, об'єктів, речовин тощо. Варті уваги дослідження системи протипожежного захисту. Оцінюється її наявність, справність, відповідність встановленим вимогам.

Спеціаліст з дослідження пожеж реалізує й профілактичну функцію, адже повідомляє слідчому, керівництву ДСНС інформацію щодо недоліків у системі протипожежного захисту, зазначає (письмово й усно) заходи, які необхідно вжити.

Він проводить і попереднє дослідження щодо стану справності систем протипожежного захисту чи їх окремих елементів. За його результатами готує та надає слідчому «акт про пожежу». Цей документ має важливе значення для кваліфікації кримінального правопорушення і надалі може бути використаний судовим експертом пожежно-технічної експертизи.

Отже, можна дійти висновку про важливість використання спеціальних знань під час розслідування кримінальних правопорушень, учинених шляхом підпалу, а нормативно-правовими актами регламентовано залучення таких спеціалістів: 1) інспектора-криміналіста (техніка-криміналіста) – працівника Національної поліції; 2) експерта – працівника Експертної служби МВС України; 3) спеціаліста територіального органу ДСНС.

Залежно від слідчої ситуації до проведення огляду місця події з метою виконання поставлених завдань можуть залучати спеціаліста вибухотехнічного підрозділу, кінолога зі службовим собакою та ін.

Під час розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із підпалами, типовим є залучення спеціальних знань: криміналістичних (балістичних, вибухотехнічних, трасологічних, матеріалів, речовин і виробів); інженерно-технічних, пожежно-технічних; безпеки життєдіяльності; економічних і товарознавчих; психологічних тощо. Їх використання сприяє пізнанню події кримінального правопорушення, її криміналістичної характеристики.

Наукова новизна

Доведено, що побудова криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень, учинених шляхом підпалу, передбачає використання спеціальних знань у різних формах із численних галузей знань. У цьому контексті найбільш затребуваним є застосування спеціальних

пожежно-технічних, вибухотехнічних знань, знань з криміналістичного дослідження зброї та слідів її використання; пожежно-технічних, електро-технічних, будівельно-технічних знань; товарознавчих, економічних, екологічних знань; знань з криміналістичного дослідження матеріалів, речовин і виробів; судово-медичних, психологічних та психіатричних знань тощо. Наведений перелік не є вичерпним і передбачає комплексний підхід до застосування різних видів спеціальних знань.

Висновки

Залучення спеціальних знань у різних формах та з різних галузей знань [22; 23, с. 27–29] сприяє виконанню низки завдань під час побудови криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень, учинених шляхом підпалу. Наприклад, використовують як спеціальні:

1) під час з'ясування характеру предмета посягання:

– товарознавчі знання (переважно з метою встановлення розміру матеріальної шкоди, заподіяної власнику майна внаслідок пошкодження цього майна через пожежу);

– економічні знання (задля документального підтвердження нестачі товарно-матеріальних цінностей, основних засобів на виробництві після факту пожежі);

– екологічні знання (з метою визначення впливу пожежі на навколишнє природне середовище, наслідків і заподіяних збитків; визначення екологічних наслідків, заподіяних навколишньому природному середовищу внаслідок ведення бойових дій та/або застосування військової техніки й озброєння; визначення розміру збитків від забруднення навколишнього природного середовища, пошкодження або знищення об'єктів тваринного та рослинного світу за вказаних умов);

2) з метою характеристики обстановки вчинення кримінального правопорушення:

– пожежно-технічні знання (з метою встановлення механізму й осередку пожежі; діагностики: горючого середовища та динаміки горіння, взаємодії джерел запалювання з горючим середовищем, причинового зв'язку між вибухом і пожежею; причин виникнення пожеж з ознаками підпалу; причинового зв'язку виникнення пожежі з протипожежним станом об'єкта; діагностики механізму виникнення та розвитку пожеж, встановлення їх технічних причин; оцінки результатів пожежогасіння);

– електротехнічні знання (задля з'ясування стану електромережі й електрообладнання, причини виникнення аварійних режимів унаслідок перетворення електричної енергії на теплову тощо);

– будівельно-технічні знання (з метою встановлення технічного стану будівлі до та після пожежі й

відповідності нормативним вимогам конструктивних елементів самої споруди; відповідності нормативним вимогам будівельних матеріалів);

3) для з'ясування способу вчинення кримінального правопорушення:

– вибухотехнічні знання (з метою дослідження вибухових пристроїв: факту вибуху вибухового пристрою на місці події; визначення виду вибуху; визначення належності об'єкта до вибухових пристроїв (боєприпасів) та його потужності; встановлення здатності пристрою викликати вибух і можливості вибуху пристрою в конкретних умовах (струс, нагрівання тощо); встановлення наявності в обставинах справи даних, що стосуються особи, яка виготовила саморобний вибуховий пристрій і привела його в дію);

– знання з криміналістичного дослідження зброї та слідів її використання. Використання спеціальних знань із цієї галузі набуло особливої актуальності за умов воєнного стану, ведення бойових дій на території України з відсічі збройної агресії РФ. Зокрема, це використання спеціальних знань під час дослідження гранатометів і ствольної артилерійської зброї: встановлення їх належності до вогнепальної або реактивної зброї, визначення їх типу, виду, моделі або зразка (для виробів промислового виробництва), способу виготовлення та придатності для використання за призначенням. Ідеться про гранатомети реактивні та нереактивні, міномети, артилерійські гармати, а також протитанкові ракетні комплекси, реактивні системи залпового вогню, зенітно-ракетні комплекси тощо;

4) з метою визначення слідової картини події:

– трасологічні знання (з метою дослідження слідів рук і ніг людини, її взуття; слідів рукавичок, одягу людини; слідів пошкоджень на об'єктах, нашарувань на об'єктах; дослідження знарядь, агрегатів, інструментів, холодної зброї та залишених ними слідів, ідентифікація цілого за частинами, дослідження слідів знаряддя й інструментів; дослідження слідів транспортних засобів; дослідження замикальних і контрольних засобів тощо);

– знання з криміналістичного дослідження матеріалів, речовин і виробів (дає змогу встановити склад речовин, які зазнали впливу високих температур, – вивчають лакофарбові матеріали, пластмаси, гуму, метали та сплави);

5) з метою встановлення та вивчення особи потерпілого й правопорушника:

– судово-медичні знання (за наявності потерпілих): встановлюють причину та час настання смерті чи ступінь ушкодження здоров'я, причини таких наслідків;

– психологічні знання (з метою дослідження індивідуально-психологічних особливостей, рис характеру, провідних якостей особистості; мотивовірних чинників психічного життя та поведінки;

емоційних реакцій і станів; закономірностей перебігу психічних процесів, рівня їхнього розвитку та індивідуальних її властивостей. Для з'ясування, чи могли індивідуально-психологічні особливості підкспертної особи суттєво вплинути на її поведінку під час вчинення нею протиправних дій, а саме – кримінальних правопорушень шляхом підпалу);

– психіатричні знання (за наявності сумнівів щодо осудності підозрюваного у вчиненні кримінального правопорушення, можливості за психічним станом брати участь у слідчих (розшукових) діях або судовому засіданні).

Спеціальні знання застосовують комплексно та системно, не обмежуючись наведеним вище переліком, у процесуальних і непроцесуальних формах, з метою досягнення завдань кримінального провадження.

Під час формування криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень, учинених шляхом підпалу, використання спеціальних знань є обов'язковим, адже сприяє пізнанню події кримінального правопорушення та є підґрунтям ефективного досудового розслідування та судового розгляду.

REFERENCES

- [1] Ukaz Prezidenta Ukrainy "Pro vvedennia voiennoho stanu v Ukraini": vid 24 liut. 2022 r. No. 64/2022 [Decree of the President of Ukraine "On the introduction of martial law in Ukraine" from February 24, 2022, No. 64/2022]. (n.d.). *www.president.gov.ua*. Retrieved from <https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397> [in Ukrainian].
- [2] Statystyka [Statistics]. *Sait "Ofis Heneralnoho prokurora", Site "Office of the Prosecutor General"*. Retrieved from <https://www.gp.gov.ua> [in Ukrainian].
- [3] Lisovi pozhezhi, viina i nespodivani naslidky: shcho robyty zi z'haryshchem? [Forest fires, war and unexpected consequences: what to do with the fire?]. *Rubryka, Heading*. Retrieved from <https://rubryka.com/article/war-and-forest-fires> [in Ukrainian].
- [4] Rosiia pidpaliuie polia v Ukraini, shchob miliony liudei u sviti zitknulysia z holodom - MZS [Russia sets fire to fields in Ukraine so that millions of people in the world will face hunger - Ministry of Foreign Affairs]. *Sohodni, Today*. Retrieved from <https://www.segodaya.ua/ua/strana/podrobnosti/rossiya-podzhygaet-polya-v-ukraine-chtoby-miliony-lyudey-v-mire-stolkulis-s-golodom-mid-1629648.html> [in Ukrainian].
- [5] Yak podatysia na kompensatsiiu za zhytlo, znyshchene cherez ahresiiu Rosii: instruktsiia [How to apply for compensation for housing destroyed due to Russian aggression: instructions]. *Radio Svoboda, Radio Liberty*. Retrieved from <https://www.radiosvoboda.org/a/kompensatsii-zruynovani-budyanky/32105775.html> [in Ukrainian].
- [6] Buzynarskyi, M.Yu. (2011). *Metodyka rozsliduvannia umysnoho znyshchennia abo poshkodzhennia maina shliakhom pidpalu* [Methods of investigation of intentional destruction or damage to property by arson]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Kyiv [in Ukrainian].
- [7] Stepanova, H.M. (2004). *Osoblyvosti predmetu dokazuvannia u spravakh pro pidpaly z metoiu prykhovuvannia zlochyniv* [Peculiarities of the subject of proof in cases of arson for the purpose of concealing crimes]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Kyiv [in Ukrainian].
- [8] Kitseliuk, V.M. (2017). *Rozsliduvannia porushen vstanovlenykh zakonodavstvom vymoh pozhezhnoi bezpeky* [Investigation of violations of fire safety requirements established by law]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Kyiv [in Ukrainian].
- [9] Kryminalnyi kodeks Ukrainy: vid 5 kvit. 2001 r. No. 2341-III [Criminal Code of Ukraine from April 5, 2001, No. 2341-III]. (n.d.). *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> [in Ukrainian].
- [10] Yedynyi zvit pro kryminalni pravoporushennia po derzhavi za 2021 ta 2022 roky [Unified report on criminal offenses by state for 2021 and 2022]. *Sait "Ofis Heneralnoho prokurora", Site "Office of the Prosecutor General"*. Retrieved from <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareystrovani-kryminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2> [in Ukrainian].
- [11] Chornous, Yu.M. (2012). *Kryminalistychno zabezpechennia rozsliduvannia zlochyniv* [Forensic support for the investigation of crimes]. Vinnytsia: Nilan-LTD [in Ukrainian].
- [12] Chornous, Yu.M. (2012). *Kryminalistychna kharakterystyka zlochyniv mizhnarodnoho kharakteru* [Forensic characteristics of crimes of an international nature]. *Kryminalistychnyi visnyk, Forensic Herald*, 1(17), 34-40 [in Ukrainian].
- [13] Pchelina, O.V. (2017). *Typovi slidy zlochyniv u sferi sluzhbovoi diialnosti* [Typical traces of crimes in the sphere of official activity]. *Forum Prava, Law Forum*, 17(5), 342-348. DOI: <http://doi.org/10.5281/zenodo.1204355> [in Ukrainian].
- [14] Kovalenko, V.V. (2020). *Typovi sposoby, slidy i obstanovka vchynennia zlochynu yak elementy kryminalistychnoi kharakterystyky torhivli liudmy* [Typical methods, traces and circumstances of the commission of the crime as elements of the forensic characteristics of human trafficking]. *Prykarpatskyi yurydychnyi visnyk, Carpathian Legal Gazette*, 2(31), 182-186. DOI: [https://doi.org/10.32837/pyuv.v0i2\(31\).589](https://doi.org/10.32837/pyuv.v0i2(31).589) [in Ukrainian].
- [15] Kryminalnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy: vid 13 kvit. 2012 r. No. 4651-VI [Criminal Procedure Code of Ukraine from April 13, 2012, No. 4651-VI]. (n.d.). *zakon2.rada.gov.ua*. Retrieved from <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> [in Ukrainian].
- [16] Politsiia vidkryla 30 kryminalnykh provadzen za faktamy voiennykh zlochyniv rosiiskykh okupantiv na Khersonshchyni [The police opened 30 criminal proceedings on the facts of war crimes committed by the Russian

- occupiers in the Kherson region]. (n.d.). *mvs.gov.ua*. Retrieved from <https://mvs.gov.ua/news/policia-vidkrila-30-kriminalnix-provaden-za-faktami-vojnennix-zlociniv-rosiiskix-okupantiv-na-xersonshhini> [in Ukrainian].
- [17] Goncharenko, V.Iu. (1980). *Ispolzovanie dannykh estestvennykh i tekhnicheskikh nauk v ugovnom sudoproizvodstve (metodologicheskie voprosy) [The use of data of natural and technical sciences in criminal proceedings (methodological questions)]*. Kiev: Vyshcha shk. [in Russian].
- [18] Lisichenko, V.K., & Tsirkal, V.V. (1987). *Ispolzovanie spetsialnykh poznanyi v sledstvennoy i sudebnoy praktike [The use of special knowledge in investigative and judicial practice]*. Kiev: Kiev. gos. un-t im. T.G. Shevchenko [in Russian].
- [19] Husachenko, Ye.O. (2015). Slidchyi eksperyment: vykorystannia spetsialnykh znan ta umovy yikh normatyvnoho zastosuvannia [Investigative experiment: use of special knowledge and conditions of their normative application]. *Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnogo universytetu, Scientific Bulletin of Kherson State University*, 1, 98-103 [in Ukrainian].
- [20] Kvalifikatsiini oznaky pidpalu [Qualifying signs of arson]. (2019). *Evroservis. Tsentр pozharnoy bezopasnosti, Euroservice. Center for fire safety*. Retrieved from <https://evroservis.com.ua/ua/osnovnye-priznaki-podzhoga> [in Ukrainian].
- [21] Nakaz MVS Ukrainy "Porядok spilnykh dii Natsionalnoi politsii Ukrainy, Derzhavnoi sluzhby Ukrainy z nadzvychainykh sytuatsii ta Ekspertnoi sluzhby Ministerstva vnutrishnikh sprav Ukrainy pid chas provedennia ohliadu mistsia pozhezhi, vyjavlennia, prypynennia, poperedzhennia ta rozsliduvannia kryminalnykh pravoporushen ta inshykh podii, poviazanykh z pozhezhamy": vid 24 lyp. 2017 r. No. 621 [Order Ministry of Internal Affairs of Ukraine "Procedure for joint actions of the National Police of Ukraine, the State Emergency Service of Ukraine and the Expert Service of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine during the inspection of the fire site, detection, termination, prevention and investigation of criminal offenses and other events related to fires" from July 24, 2017, No. 621]. (n.d.). *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0998-17#Text> [in Ukrainian].
- [22] Nakaz Ministerstva yustytzii Ukrainy "Pro zatverdzhennia Instruksii pro pryznachennia ta provedennia sudovykh ekspertyz ta ekspertnykh doslidzhen ta Naukovo-metodychnykh rekomendatsii z pytan pidhotovky ta pryznachennia sudovykh ekspertyz": vid 8 zhovt. 1998 r. No. 53/5 [Order of the Ministry of Justice of Ukraine "On the approval of the Instructions on the appointment and conduct of forensic examinations and expert studies and Scientific and methodological recommendations on the preparation and appointment of forensic examinations" from October 8, 1998, No. 53/5]. (n.d.). *zakon2.rada.gov.ua*. Retrieved from <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0705> [in Ukrainian].
- [23] Taran, O.V., Kitseliuk, V.M., & Hryha, M.A. (2017). Rozsliduvannia porushen vstanovlenykh zakonodavstvom vymoh pozhezhoi bezpeky [Investigation of violations of fire safety requirements established by law]. Kyiv: NAVS [in Ukrainian].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- [1] Про введення воєнного стану в Україні : Указ Президента України від 24 лют. 2022 р. № 64/2022. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397>.
- [2] Статистика. *Офіс Генерального прокурора*: [сайт]. URL: <https://www.gp.gov.ua/>.
- [3] Лісові пожежі, війна і несподівані наслідки: що робити зі згарищем? *Рубрика*. URL: <https://rubryka.com/article/war-and-forest-fires/>.
- [4] Росія підпалює поля в Україні, щоб мільйони людей у світі зіткнулися з голодом – МЗС. *Сьогодні*. URL: <https://www.segodnya.ua/ua/strana/podrobnosti/rossiya-podzhigaet-polya-v-ukraine-chtoby-milliony-lyudey-v-mire-stolknulis-s-golodom-mid-1629648.html>.
- [5] Як податися на компенсацію за житло, знищене через агресію Росії: інструкція. *Радіо Свобода*. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/kompensatsii-zruynovani-budyanky/32105775.html>.
- [6] Бузинарський М. Ю. Методика розслідування умисного знищення або пошкодження майна шляхом підпалу : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2011. 16 с.
- [7] Степанова Г. М. Особливості предмету доказування у справах про підпали з метою приховування злочинів : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2004. 17 с.
- [8] Кіцелюк В. М. Розслідування порушень встановлених законодавством вимог пожежної безпеки : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2017. 20 с.
- [9] Кримінальний кодекс України : Закон України від 5 квіт. 2001 р. № 2341-III. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.
- [10] Єдиний звіт про кримінальні правопорушення по державі за 2021 та 2022 роки. *Офіс Генерального прокурора* : [сайт]. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2>.
- [11] Чорноус Ю. М. Криміналістичне забезпечення розслідування злочинів : монографія. Вінниця : Нілан-ЛТД, 2017. 492 с.
- [12] Чорноус Ю. М. Криміналістична характеристика злочинів міжнародного характеру. *Криміналістичний вісник*. 2012. № 1 (17). С. 34–40.
- [13] Пчеліна О. В. Типові сліди злочинів у сфері службової діяльності. *Форум Права*. 2017. № 5. С. 342–348. DOI: <http://doi.org/10.5281/zenodo.1204355>.

- [14] Коваленко В. В. Типові способи, сліди й обстановка вчинення злочину як елементи криміналістичної характеристики торгівлі людьми. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2020. Вип. 2 (31). С. 182–186. DOI: [https://doi.org/10.32837/pyuv.v0i2\(31\).589](https://doi.org/10.32837/pyuv.v0i2(31).589).
- [15] Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.
- [16] Поліція відкрила 30 кримінальних проваджень за фактами воєнних злочинів російських окупантів на Херсонщині. URL: <https://mvs.gov.ua/news/policiia-vidkri-la-30-kriminalnix-provaden-za-faktami-vojennix-zlociniv-rosiiskix-okupantiv-na-xersonshhini>.
- [17] Гончаренко В. И. Использование данных естественных и технических наук в уголовном судопроизводстве: (методологические вопросы). Киев : Вища шк., 1980. 156 с.
- [18] Лисиченко В. К., Циркаль В. В. Использование специальных познаний в следственной и судебной практике. Киев : Киев. гос. ун-т им. Т. Г. Шевченко, 1987. 100 с.
- [19] Гусаченко Є. О. Слідчий експеримент: використання спеціальних знань та умови їх нормативного застосування. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2015. Вип. 1. С. 98–103. (Серія «Юридичні науки»).
- [20] Кваліфікаційні ознаки підпалу. 2019. *Евросервис. Центр пожарной безопасности*. URL: <https://euoservis.com.ua/ua/osnovnye-priznaki-podzhoga/>.
- [21] Порядок спільних дій Національної поліції України, Державної служби України з надзвичайних ситуацій та Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України під час проведення огляду місця пожежі, виявлення, припинення, попередження та розслідування кримінальних правопорушень та інших подій, пов'язаних з пожежами : наказ МВС України від 24 лип. 2017 р. № 621. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0998-17#Text>.
- [22] Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз : наказ Міністерства юстиції України від 8 жовт. 1998 р. № 53/5. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0705>.
- [23] Таран О. В., Кіцелюк В. М., Грига М. А. Розслідування порушень встановлених законодавством вимог пожежної безпеки : метод. рек. Київ : НАВС, 2017. 48 с.

Стаття надійшла до редколегії 29.09.2022

Lisitskyi A. – Researcher of the of the Department of Criminology and Forensic Medicine of the National Academy of Internal Affairs, Kyiv, Ukraine
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9908-6267>

Using Special Knowledge to Construct a Forensic Characterization of Criminal Offenses Committed by Arson

*The use of special knowledge during the formation of the forensic characteristics of criminal offenses committed by arson contributes to the knowledge of the event of the criminal offense and the actions of the offender. In addition, special knowledge has different forms and features of implementation depending on the investigative situations at different stages of the investigation. The **purpose** of the article is the formation of the principles of using special knowledge during the construction of a forensic characterization of criminal offenses committed by arson. **Methodology.** To achieve the goal, general scientific methods were used, in particular methods of formal logic; special legal methods, primarily comparative legal methods – during the analysis of legal norms, scientific categories; systemic-structural – for formulating the basics of forensic characterization of criminal offences; method of system analysis – in the context of determining directions for improving the use of special knowledge; statistical and sociological – for conducting empirical research. **Scientific novelty.** It has been found that the involvement of special knowledge in procedural and non-procedural forms, from various fields of knowledge, will allow solving the following tasks when constructing a forensic characterization of criminal offenses committed by arson. In particular, we are talking about the use of special: fire-technical, explosive-technical knowledge, knowledge of forensic investigation of weapons and traces of their use (in order to establish such an element of forensic characteristics as a method of committing a criminal offense); fire-technical, electrical-technical, construction-technical knowledge (when clarifying the circumstances of the commission of a criminal offense); commodity, economic, environmental knowledge (regarding such an element of forensic characteristics as a subject of encroachment); traceological knowledge, knowledge of forensic investigation of materials, substances and products (to highlight the trace picture of the event); forensic medical, psychological and psychiatric knowledge (for the purpose of establishing and studying the identity of the offender and the identity of the victim). Special knowledge is applied comprehensively and systematically, not limited to the above list, in various forms and with the aim of achieving the objectives of criminal proceedings. **Conclusions.** During the formation of the forensic characteristics of criminal offenses committed by arson, the use of special knowledge is mandatory, because it contributes to the knowledge of the event of the criminal offense and is the basis for the subsequent effective pre-trial investigation and trial.*

Keywords: investigation; fire; specialist; criminal proceedings; traces.